

for the first time on the peculiarities of its development and the history of linguistic and cultural contacts.

The dictionary of other words still has not lost its scientific and cognitive value, because it reflects the thematic richness of borrowings, through which the lexical fund of the Ukrainian language has acquired distinctive features that distinguish it from the lexicon of other Slavic languages.

Particular attention should be paid to the borrowing from the English language in the Dictionary, because their lexicographic fixation falls on the initial stage of the active penetration of Anglicisms into Slavic languages. In the Ukrainian literary language of the late nineteenth and early twentieth centuries Anglicisms are still considerably inferior to other groups of borrowed vocabulary, the basis of which are Latin and Greek, as well as borrowing from the French and German languages. The 7127 vocabulary registry Dictionary contains about 150 graphically adapted Englishisms, as well as a significant number of untranslated words, phrases, phraseological translations of the English language, to which the transcription (Cyrillic or Latin) is submitted.

According to its subject-conceptual correlation, the English texts recorded in the Dictionary belong to the following thematic groups: the names of individuals; socio-political terminology; technical terminology; the names of drinks and dishes; the names of sports games and other forms of leisure; names of objects of everyday life; names of monetary units and measures of length and weight; names of animals, etc. In the unwritten form, a number of such English words, which in contemporary Ukrainian and other languages are commonly used are fixed.

Key words: Ukrainian lexicography beginning of the XXth century, English lexical borrowings in Ukrainian, Z. Kuzelia, „Dictionary of foreign words” 1910, „Dictionary of foreign words” 1932.

Стаття надійшла до редакції 21.06.2017 р.

Прийнято до друку 23.06.2017 р.

Рецензент – канд. філол. н., доц. Лєснова В. В.

ДИАЛЕКТОЛОГІЯ

К. Д. Глуховцева (Старобільськ)

УДК 811.161.2'282(477.54|.6)

ТАВТОЛОГІЯ В УКРАЇНСЬКИХ СХІДНОСЛОБОЖАНСЬКИХ ГОВІРКАХ

Тавтологію фіксують у науковому стилі при визначенні поняття і кваліфікують її як повтор у висловленні [СЛТ 1985: 302], у риторичі тлумачать цей повтор як стилістичну фігуру [МФЕ 2007: 404], у художній літературі як стилістичний троп [Загнітко 2012: 11]. В енциклопедії „Українська мова” О. Тараненко визначає тавтологію як „неусвідомлюваний, мимовільний або, навпаки, навмисний повтор у межах словосполучення, речення, спільнокореневих слів (формально-семантична тавтологія) або різнокореневих слів із тотожним чи подібним значенням (семантична тавтологія)” [ЕУМ 2000: 677]. О. Селіванова, подаючи визначення поняття, наголошує, що це „вияв надмірності у мовленні, що полягає в мимовільному чи навмисному формальному чи смислового дублюванні елементів повідомлення” [Селіванова 2006: 597]. На відміну від плеоназму, тавтологія належить до сфери мовлення (узусу), її не відносять до мовної норми [Загнітко 2012: 11].

Суть лексичного повтору зазвичай полягає в тому, що те саме слово вживають у межах осяжного текстового фрагмента ще раз. Явище повтору було предметом аналізу багатьох вітчизняних і зарубіжних дослідників. Вивченими вважають питання про структурні й стилістичні функції повтору в художньому тексті, функціональне навантаження звукових повторів, проблема повтору як основи для ліричної пісні, фігури повтору в публічному мовленні, повтор як засіб смислової зв'язності тексту, стилістичні фігури з повтором у сучасному поетичному мовленні, повтор як семантико-стилістична домінанта в українській поезії кінця ХХ – початку ХХІ століття. Їх розглядали О. Бекетова, О. Брик, В. Гак, Ж. Гетьман, П. Вдовиченко, В. Домбровський, Т. Жук, Ю. Зеленська, С. Єрмоленко, В. Єрьоміна, А. Загнітко, Є. Іванчикова, Ю. Ковалів, Н. Кожевникова, А. Мойсієнко, О. Огоновська, А. Папіна, О. Пивоваров, Р. Ріжко, М. Плющ, Л. Пришляк, О. Селіванова, А. Сингаївська, І. Синиця, С. Скляр, О. Тараненко, А. Ткаченко, О. Фоменко, Н. Цветкова, О. Шахматов та ін. [Андрєєва 2012: 23].

У діалектному мовленні тавтологію вживають зазвичай для змістового дублювання з метою деталізації виробничих чи якихось інших процесів, описуючи народні промисли, а також для посилення емоційності мовлення.

Завдання статті вбачаємо в тому, щоб проаналізувати особливості використання формально-граматичної (формально-семантичної)

тавтології в діалектних текстах українських східнословобожанських говірок.

У діалектних текстах на виробничу тематику помічаємо детальний опис процесів праці, у яких ужито спільнокореневі слова в словосполученнях. Зокрема, у розповідях про обробку конопель діалектоносії нерідко вживають вислови: *'бити конопл'ї на бител'н'ї, 'бити бител'н'ойу, ла'мати ла'мушкою, ла'мати ла'манкою, ла'мати ла'малкою, 'терти 'терниц'ойу*. Тавтологія в цьому випадку як семантико-стилістичний і номінативно-словотворчий засіб виявляється при утворенні так званих етимологічних фігур, коли об'єднано в межах однієї конструкції два етимологічно тотожних слів, тобто коли дієслово втягує у сферу свого вживання однокореневий додаток [ЕУМ 2000: 677]: *Оце ж 'с'їтали п'р'аді'во / то'д'ї йо'го ви'ри'вали / то'д'ї мо'ч'їли / у'р'їчки на'моч'ували / при'ки'дали там тим / гр'аз'укою / не знайу ск'їки во'но там мо'ч'їлос'а / а то'д'ї ж йо'го ви'т'а'гали' зв'язували у с'нопи'ки / ви'т'а'гали / су'шили / то'д'ї ж та'ка та / ла'малка бу'ла / во'но ж кост'риц'а / ла'мали ла'малкою / а то'д'ї тер'ниц'а / то'д'ї 'терли 'терниц'ойу / то'д'ї м'н'али йо'го но'гами / а то'д'ї на г'реб'їн' / гр'е'б'їнкою рош'ч'есували / а то'д'ї п'р'али п'р'алкою / а то'д'ї аж т'кали // на гор'їш':ї у нас і до'с'ї йе на'ч'їн':а // ма'ма о'то т'кали р'ад'но //* (Записано від Хижняк Ніни Григорівни 1937 р. н., с. Новобіла Новопокровського р-ну).

Іменник дієслівного походження в спогадах людей, які довго не займалися цим промислом, може бути пропущений, нерідко він ужитий не у формі орудного відмінка, а й в інших формах. Такі своєрідні лакуни пов'язані з архаїзацією промислу, зникненням реалій, які використовували в процесі обробки матеріалу, формуванням пасивного словникового запасу, до якого входять найменування процесів та предметів обробки конопель: *йак конопл'а ўзд'р'їє / й'її соби'райут' / по'том же й'її зв'язу'ють' ў с'нопики і ве'зут' до р'їчки чи хто ку'ди / й'її т'реба за'мочуват' / шоб во'на ви'кисла йа'кес' ўрем'а / і то'д'ї ж й'її вит'а'гали і начи'нали т'їнат' // спец'їал'но так'ї бу'ли т'ї ўсе'редин'ї йак млин'ки і о'то ота'кої 'били / по'ки во'но не с'тане йак нит'ка // то'д'ї й'її роз'чесували і начи'нали на п'р'адку п'р'асті //* (Записано від Пономарьової Галини Андріївни 1935 р. н., с. Половинкине Старобільського р-ну).

Не меншою деталізацією позначений також процес вибілювання полотна. Наразі в спогадах про ці події діалектоносії вживають словосполучення *за'вар'увати полот'но, б'їлити полот'но*: *то'д'ї б'рали йо'го і мо'ч'їли / а пот'їм розте'л'али на лужай'ках / на тра'в'ї / на сонц'ї // во'но ста'вало б'їлен'ким не' зразу // т'реба бу'ло с'тол'ко мо'ч'їти і на сонц'ї в'їтб'їлити / с'кол'ко йо'му т'реба // на'уч'їлис'а в'їдб'їлувати і по дру'гому // б'рали дре'весний поп'їл / мо'ч'їли йо'го і за'вар'ували // бу'ли ве'лик'ї д'їжки / к'лали ту'ди с'їре полот'но і зали'вали га'р'ач'їм дре'весним кип'ят'ком / пот'їм полос'ками і висте'л'али на лужай'ках //*

(Записано від Вокалюк Анастасії Петрівни 1919 р. н., с. Рафайлівка Антрацитівського р-ну) [УСГ: 11].

Водночас у пісні, записаній О. Потебнею на Слобожанщині в кінці XIX століття, ужито варіант *біль білити*: „Ой горе, горе, сухий дубе, Пошли побобня через води, Ой через води до слободи, Де Катерина **біль білила**, З тонкою біллю говорила: „Ой беле ж моя, товста, біла, Як я тебе убілила?” [УНП 1988: 31]. Отже, імовірно, раніше словосполучення, побудовані на тавтології, уживали в усному мовленні частіше.

Тавтологічні словосполучення використовують також у розповідях про приготування їжі, але іменники в цьому випадку приймають форми знахідного відмінка, рідше – орудного: *стоїала отам на прип'ічку ч'ере^нп'яна не^велика по^суди^на // о^тож туди лили або о^л'їю / або ростол'али жир / с^мале^ц' і мазали / із^с п'їря робили те / шо мажут' і ка^зали риноч^ка // **варен':а там колис' варили з више^н' / сли^ї // сливи б'іл'ше сушили / а йяблука кри^шили / **кре^шени^ками кри^шили і сушили тоже / на^низували на нит^ки і в'їшали сушили сушку // колис' же не було ц'їейі зак^ривач^ки / ну, ўс'о раўно було йак зварі^ш кам'пот / йа^кий т'іки добрий та па^хуч'ї // за^раз^с воно не те уже / ч'ї ми ле^дач'ї ч'ї хто зна шо // су^пи варили // ра^н'іше зат'їрки варили / ре^ван'ц'ї / це добре / це дуже добре // кидали картошку варили / за^жарку робили / а **зат'їрку зати^рали** з му^кич'ки і молошна добра зат'їрка // т^рошки му^ки там сипі^ш у по^суди^нку і по т^р'їшку водич'ку п'їдлі^вайеш / і ото ж треш // ну це дуже доўго втират' / шоб^н во^на в^терлас' / не ро^с:ипалас' а **їрван'ц'ї м'їсили** / ото ж т'їсто р'їзали і кидали // а ў об'їд^м борш ч' вс'їгда буў // (Записано від Хижняк Ніни Григорівни 1937 р. н., с. Новобіла Новопокровського р-ну). Відоме також словосполучення *рван'ц'ї рвати* (с. Байдівка Старобільського району) на позначення процесу приготування галушок, *рван'ц'ї*.*****

Дієслова в таких текстах можуть бути замінені синонімічними (ко^пати копанку – р^ити копанку): *там родни^ка не б^уде // во^да б^уде / но г^лубоко / мет^ра чо^тир'ї заўг^либики / а шош ти там з^робиш // це на^да мет^р'ї шест' ко^пат' копанку г^луби^ни / йа^му та^ку / шоб во^да де^ржалас' а там // (Записано від Маничко Марії Микитівни 1942 р. н., с. Ольшани Троїцького р-ну); *Рибу роз^водили ў копанках // г^луби^на була мет^ра два / два с поло^виною і ото на лу^гу р^или / на ле^вад'ї ту копанку / к^ругла г^лібока // а то^д'ї там р^иєш мет^ра п'їтора два // (Записано від Левенець Олександри Сергіївни, 1940 р. н., с. Барвинівка Білокуракинського р-ну).**

Взаємозамінними є також словосполучення *вишити вишиўку – вишити руш^ник, сороч'ку, як-от: мати мо^йа хара^шо виши^вала і так виши^вала / шо ўже ста^ра була / а виши^вала // виши^ват' л'убила во^на і виши^ла та^ку хара^шу виши^ўку / сорочку // ну при^шла тут Л'їда Вагн'укова / ка^же / ў нас соби^райе^ц':а ў рай^он'е / ої та йак йо^го ото шо по^в'ісит' і ўс'о / му^зей // і во^на виши^ла / а че^рез ў^рем'а захво^рала /*

ийй було ўже 'вос'емдес'ат (записано від Дзюби Ніни Андріївни 1938 р. н., с. Кислівка Куп'янського р-ну Харківської обл.).

Тавтологія в діалектному тексті виробничої тематики слугує засобом створення динаміки, підкреслює порядок дій, зосереджує увагу на труднощах, яких зазнавали селяни під час виконання цих дій. Найчастіше вживаними є однокореневі дієслова та іменники: *Робили зам'іси і м'ісили / брали худобу м'ісили зам'іси і начинали м'ісит' // зам'ісували / тоді начинали робит' / хто саман із його робе / потом буде хату робит' / ну з саману / а хто даже і так начинали л'іпит' л'іпл'анку // ну ўсе с'т'іни начинали гнат' до в'ікон // дуже т'аже'ло / куди там / хай бог милує // ну шо мо'я куколка / звали л'удей / це сам не зробиш // ск'іки тоже затрат робили ну а шо ти зробиш? н'ічого не зробиш //* (Записано від Пономарьової Галини Андріївни 1935 р. н., с. Половинкине Старобільського р-ну).

В усному мовленні поширений також тавтологічний інфінітив [Загнітко 2012: 11], основна функція якого – експресивізувати висловлення. Сполучення типу *бачить не бачив, знать не знаю* відображають психологічний стан схвильованості, емоційності. Тому в текстах-розповідях їх вживають мало, частіше фіксуємо їх у діалогах: *'диви'ц':а край'а хата / ну дума / зай'іду с'уди ўпро'с'ус'а ноч'уват' // в'ін зай'іхаў / там жи'ла ўдо'ва // та так б'ідно жи'ла / страш'не // в'ін не'р'е'ноч'уваў у 'нейі та й не'та ўран'ц'і / т'отко / шо ви так б'ідно о'це же'ве'те / а о'на каже / а шо о'но буде гл'ади б'ідно / це ж ми 'зараз' н'енс'і'ю полу'ч'аем / а було ж і та'ке / шо ра'н'іше н'енс'і'ї не було і 'сили не було худобу де'р'жат' / ото 'буде гореч'ко / от 'ч'ого ішли до 'того при'шли // а'га / а в'ін / каже / та ви або б 'ворожкою' захо'дили'с'а у л'удей 'ворожит' / а во'на / каже / та йа не ў'мі'ю // йа вас / каже / наў'ч'у // проч'і'тайте т'рич'і мо'литву / так йа з'нат' і'й'і не' зна'ю // Отч'е'наш чи'тайте / а тоді ка'ж'іт' / по'собі'ц':а ч'орт його бе'ри й не по'собі'ц':а ч'орт його бе'ри // в'ін по'см'і'я'єс' та й по'й'хаў // а о'на с'тала ворожкою ц'а баба / і вороже // ўс'і до 'нейі і'дут' / по'ма'га //* (Записано від Лівінського Володимира Афанасійовича 1936 р. н., с. Новобіла Новопокровського р-ну).

Іноді тавтологічний інфінітив уживають для підкреслення відсутності динамічної ознаки (Записувач: *А Ви знали когось із відомих вишивальниць, навчалися в них? Може, які секрети їхні перейняли?* Респондент: *н'і / н'і'кого та'кого знат' йа не' знала / а секрети ў'мене йе / то'бі розка'жу // у па'ганому настро'єнійі не' берис' / ди'тино / за роботу / до в'і'кна с'пиною' не' пове'рта'єс'а / ш'ч'ас'т'а про'їде стороною / голки треба купувати ў поне'д'ілок / ден' Міс'ац'а / йа'кою' голкою' поча'ла вишиват' / т'і'й'ейу і о'кан'ч'уї / це на ш'ч'ас'т'а / вишиват' йа по'ч'инала і ста'рала'с'а за'кон'ч'ити краш'ч'е ў чет'вер / в'ешч' 'буде ш'ч'аслива // і зна'єш / йа не ди'вилас' ўс'ак'і там се'р'і'али / бо о'те / шо ти бачиш / можна за'шити ў шит'во / ў узор'і ка'жут'*

остаїець: а і настроїенійє / і думки (Записано від Мойсеєнко Марфи Василівни 1926 р. н., с. Запорізьке Старобільського р-ну).

В українських східнословобожанських говірках функціонують варіантні особові форми дієслів, схожі на тавтологічний інфінітив, які виявлено в окремих діалектоносіїв переважно чоловічої статі. Ці форми складаються з дієслова теперішнього чи майбутнього часу або наказового способу будь-якої особової форми та інфінітива. Неозначена форма може додаватися також до форм минулого часу дійсного способу або до форм умовного способу. Імовірно, уживання таких складених (аналітичних) особових форм дієслів пов'язане з повільною манерою говорити, намаганням мовця розтлумачити, пояснити свою думку. Цю особливість мовлення, напевне, можна вважати індивідуальною особливістю діалектоносія, оскільки в інших мовців тієї самої говірки вона може не виявлятися. Отже, указані форми кваліфікуємо як okazіональні, зокрема: перша ос. одн. → *змож'ти з'можу*; перша ос. мн. → *змож'ти з'може"м(о)*; друга ос. одн. → *змож'ти з'може"ш*; друга ос. мн. → *змож'ти з'може"те*; третя ос. одн. → *змож'ти з'може*; третя ос. мн. → *змож'ти з'можут'*.

Значними стилістичними властивостями наділені також тавтологічні фразеологізми, які, за словами Т. Андреевої, формують відповідну підсистему в межах фразеології української мови. Їхньою характерною ознакою є специфіка форми. В основі одиниць такого типу лежить лексичний повтор, що реалізується в тавтологічній парі [Андреева 2013: 8].

Як структури, сформовані з образною настановою, вони формально співвідносяться з простим словосполученням, серед яких переважають підрядні. Серед тавтологічних фразеологізмів виділяють ті, обидва компоненти яких мають статус лексеми, а також ті, один з компонентів яких не має названого статусу. Це підтверджує їхню архаїчність [Там само: 9], порівняйте: *трава травою* 'бліда, змучена людина' [ФСУ 2013: 492], *лівша лівшою* 'нічого не може робити правою рукою' і *лежати лігма* 'зовсім нічого не робити' [ФСУ 2013: 302], *нема немом* 'зовсім нічого нема' [ФСУ 2013: 350]. Такі фразеологізми зазвичай означають високий ступіть вияву якоїсь ознаки чи дії: при їхньому тлумаченні уживають слова *зовсім*, *дуже*.

Залежно від частиномовної приналежності стрижневого слова та їхніх компонентів серед цих фразеологізмів розрізняємо іменникові з додатком-іменником (*праник пряником* 'про дуже гарну людину' [ФСУ 2013: 409]; *лівша на лівші* 'усі розумні, талановиті' [ФСУ 2013: 305], *ліс лісом* 'про густу рослинність, траву, бур'ян' [ФСУ 2013: 366], *дурак дураком* 'про нерозумну людину', *теля телям* 'про нерозумну людину'); іменникові з означенням-прикметником (*шило шильне* 'неспокійний, вертлявий' [ФСУ 2013: 537]); дієслівні (*пече пеком* 'дуже пече', *їсти їдма (поїдом) їдом* 'постійно когось сварити, дорікати' [ФСУ 2013: 230], *кумекати кумелкою* 'роздумувати', *лежати лежнем* 'нічого не робити');

числівникові (*один одинцем* ‘одинокий’, *перво наперве* ‘передусім’). Поширені й фразеологізми, утворенні з уже названих нами етимологічних фігур, коли об’єднано в межах однієї конструкції два етимологічно тотожних слова, а дієслово втягує у сферу свого вживання однокореневий додаток: *належати пролежні* ‘дуже лінивий’ [ФСУ 2013: 408], *репа репається* ‘дуже товстий’ [ФСУ 2013: 420].

„Характер тавтологічного повтору в аналізованих фраземах дає підстави для поділу їх на дві групи: 1) тавтологічні фразеологізми експресивного і 2) тавтологічні фразеологізми смислового призначення” [Андрєєва 2012: 23]. До першої групи належать стійкі сполучення слів, формування яких має на меті створення відповідного стилістичного ефекту: *їсти їдма (поїдом) їдом* ‘постійно когось сварити, дорікати’ [ФСУ 2013: 230]. До другої – фраземи, що передають логічну інформацію і створюються без настанови на експресивність, яка, однак, з’являється в процесі використання: *трава травною* ‘бліда, змучена людина’ [ФСУ 2013: 492].

Сфера вживання таких фразеологізмів – переважно усне мовлення, мета використання – експресивізація мовлення, надання йому незвичності, нестандартності. Такими є фразеологізми *тентік тентіком* ‘дуже худий’ [ФСУ 2013: 486], *пеньок пеньком* ‘дурнуватий’ [ФСУ 2013: 379], *шило шильне* [ФСУ 2013: 537]: *та воно ж не дитина / шило шильне* (Записано від Дзюби Н. А. 1938 р. н., с. Кислівка Куп’янського р-ну Харківської обл.).

Подібні сполучення усного мовлення поширені при зіставленні двох предметів, явищ, подій: *Одеса Одесою / а Луганс’к Луганс’ком; шо / око болит’? око оком / тут жи’віт розболіс’а* (Записано в с. Кислівка Куп’янського р-ну Харківської обл.).

Отже, тавтологія в діалектних текстах українських східнословобожанських говірок, хоч і є виявом надмірності мовлення, виконує важливі змістові та семантичні функції. Передусім тавтологічні сполучення в текстах про народні промисли деталізують виробничі процеси, є засобом вираження послідовності дій, створення динаміки і підкреслення важливості названих процесів праці чи великого їх об’єму. Найчастіше тавтологічні сполучення є семантико-стилістичним і номінативно-словотворчим засобом при використанні етимологічних фігур, які об’єднують у межах однієї конструкції два етимологічно тотожних слова, коли дієслово втягує у сферу свого вживання однокореневий додаток у формі орудного чи місцевого відмінків. У спогадах про народні промисли сучасні респонденти можуть пропускати додаток, що свідчить про архаїзацію промислу та відхід до пасивного словникового запасу найменувань окремих предметів, які ще недавно діалектоносії використовували у виробничій діяльності. Цей факт є своєрідним свідченням того, що в минулому в усному мовленні тавтологію в описі виробничих процесів уживали частіше.

У діалогічному мовленні поширений також тавтологічний інфінітив, основна функція якого – експресивізувати висловлення. Сполучення типу *бачить не бачив, знає не знаю* відображають психологічний стан схвильованості, емоційності.

Виразними стилістичними властивостями наділені також тавтологічні фразеологізми, які формують відповідну підсистему в межах фразеології української мови. Їхньою характерною ознакою є специфіка форми. В основі одиниць такого типу лежить лексичний повтор, що реалізується в тавтологічній парі. Залежно від частиномовної приналежності стрижневого слова та їхніх компонентів серед цих фразеологізмів виділяємо іменникові з додатком-іменником, іменникові з означенням-прикметником, числівникові, дієслівні; залежно від функції – стійкі сполучення слів експресивного і смислового призначення.

Література

Андрєєва 2012 – Андрєєва Т. М. Структурна типологія тавтологічних фразеологізмів української мови / Т. М. Андрєєва // Наук. часоп. НПУ ім. М. П. Драгоманова – К., 2012. – С. 21 – 27; **Андрєєва 2013** – Андрєєва Т. М. Тавтологічні фразеологізми в українській мові / Т. М. Андрєєва // Мовні і концептуальні картини світу – К., 2013. – Вип. 43. – С. 3 – 9; **ЕУМ 2000** – Українська мова : енциклопедія / редкол. : В. Русанівський, О. Тараненко, М. Зяблюк та ін. – К. : Укр. енцикл., 2000. – 752 с.; **Загнітко 2012** – Загнітко А. П. Словник сучасної лінгвістики: поняття і терміни : у 4 т. / А. П. Загнітко. – Т. IV. – Донецьк : ДонНУ, 2012. – 386 с.; **МФЕ 2007** – Мала філологічна енциклопедія : довідник / укл. О. І. Скопненко, Т. В. Цимбалюк. – К. : Довіра, 2007. – 478 с.; **Селіванова 2006** – Селіванова О. Сучасна лінгвістика : термінол. енциклопедія / О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2006. – 716 с.; **СЛТ 1985** – Ганич Д. І. Словник лінгвістичних термінів / Д. І. Ганич, І. С. Олійник. – К. : Вища шк., 1985. – 360 с.; **УНП 1988** – Українські народні пісні в записах Олександра Потебні / упоряд., вступ. ст. і приміт. М. Д. Дмитренка. – К. : Муз. Україна, 1988. – 302 с.

Джерела

УСГ – Українські східнословобожанські говірки: сучасні діалектні тексти : навч. посіб. / упоряд. : К. Д. Глуховцева, В. В. Леснова, І. О. Ніколаєнко ; за ред. К. Д. Глуховцевої. – Луганськ : Вид-во ДЗ „ЛНУ імені Тараса Шевченка”, 2011. – 424 с.; **ФСУ 2013** – Ужченко В. Фразеологічний словник східнословобожанських і степових говірок Донбасу / В. Ужченко, Д. Ужченко. – Вид. 6-е, доповн. й переробл. – Луганськ : Вид-во ДЗ „ЛНУ імені Тараса Шевченка”, 2013. – 552 с.

Глуховцева К. Д. Тавтологія в українських східнословобожанських говірках

У статті проаналізовано особливості використання формально-граматичної (формально-семантичної) тавтології в діалектних текстах українських східнословобожанських говірок. Авторка доводить, що тавтологія в діалектних текстах є виявом надмірності мовлення, проте вона виконує важливі змістові та семантичні функції. Передусім тавтологічні сполучення в текстах про народні промисли деталізують виробничі процеси, є засобом вираження послідовності дій, створення динаміки й підкреслення важливості названих процесів праці чи великого їх об'єму. Найчастіше тавтологічні сполучення є семантико-стилістичним і номінативно-словотворчим засобом при використанні етимологічних фігур, які об'єднують у межах однієї конструкції два етимологічно тотожних слова, коли дієслово втягує у сферу свого вживання однокореневий додаток у формі орудного чи місцевого відмінків.

У діалогічному мовленні поширений також тавтологічний інфінітив, основна функція якого – експресивізувати висловлення. Сполучення типу *бачить не бачив, знать не знаю* відображають психологічний стан схвильованості, емоційності.

Значними стилістичними властивостями наділені також тавтологічні фразеологізми, які формують відповідну підсистему в межах фразеології української мови. Їхньою характерною ознакою є специфіка форми. В основі одиниць такого типу лежить лексичний повтор, що реалізується в тавтологічній парі. Залежно від частиномовної приналежності стрижневого слова та їхніх компонентів серед цих фразеологізмів розрізняємо іменникові з додатком-іменником, іменникові з означенням-прикметником, числівникові, дієслівні; залежно від функції – стійкі сполучення слів експресивного і смислового призначення.

Ключові слова: тавтологія, етимологічно тотожні слова, тавтологічні словосполучення, тавтологічний інфінітив, тавтологічні фразеологізми, експресивізація мовлення.

Глуховцева Е. Д. Тавтология в украинских восточнословобожанских говорах

В статье проанализированы особенности использования формально-грамматической (формально-семантической) тавтологии в диалектных текстах украинских восточнословобожанских говоров. Автор доказывает, что тавтология в диалектных текстах является проявлением избыточности речи, однако она выполняет важные смысловые и семантические функции. Прежде всего тавтологические соединения в текстах о народных промыслах детализируют производственные процессы, являются средством выражения последовательности действий, создания динамики и подчеркивания важности названных процессов

труда или большого их объема. Чаще всего тавтологические соединения являются семантико-стилистическим и номинативно-словообразовательным средством при использовании этимологических фигур, объединяющих в пределах одной конструкции два этимологически тождественных слова, когда глагол втягивает в сферу своего употребления однокоренное дополнение в форме творительного или предложного падежей.

В диалогической речи распространен также тавтологический инфинитив, основная функция которого – экспрессировать высказывания. Сочетание типа *видит не видел, знать не знаю* отражают психологическое состояние взволнованности, эмоциональности.

Значительными стилистическими свойствами наделены также тавтологические фразеологизмы, формирующие соответствующую подсистему в пределах фразеологии украинского языка. Их характерным признаком является специфика формы. В основе единиц такого типа лежит лексический повтор, реализуемый в тавтологических парах. В зависимости от частеречевой принадлежности стержневого слова и их компонентов эти фразеологизмы можно разделить на существительные с дополнением-существительным, существительные с определением-прилагательным, числительные, глагольные. Тавтологические фразеологизмы делятся на устойчивые сочетания слов экспрессивного и смыслового назначения.

Ключевые слова: тавтология, этимологически тождественные слова, тавтологические словосочетание, тавтологические инфинитивы, тавтологические фразеологизмы, экспрессивизация речи.

Hluhovtseva K. D. Tautology in Ukrainian Eastern Slobozhan dialects

The article deals with the peculiarities of formal grammatical (formal semantic) tautology in dialect texts of Ukrainian Eastern Slobozhan idioms. The author argues that a tautology is a manifestation of speech redundancy, but it has important contextual and semantic functions. First tautological combination of texts about national manufactures detailing production process are a means of expressing the sequence of actions, creating dynamics and important underling of these work processes or their large size. The most common combination is tautological semantic-stylistic and nominative-derivation means using etymological figures that combine in a single design two etymologically identical words when the verb involves the scope of its cognate usage of the object that can be used in the form of instrumental or prepositional cases.

Tautological infinitive is also commonly used in dialogue speech, which main function is to expressivize of the word combination. The combination of the type *to see but have not seen, to know do not know* reflect the psychological state of excitement, emotion.

Tautological phraseology has also significant stylistic properties forming subsystem within phraseology Ukrainian language. Their characteristic feature is the specificity of the form. At the core unit of this type is lexical repetition, which is implemented in tautology pairs. Depending on supplies of parts of the main word and their components these phraseologisms can be divided into nouns with application-noun, nouns with noun-adjective of definition, numerals, verbal. Tautology phraseologisms are divided into stable combination of expressive and meaningful purpose words.

Key words: tautology, etymologically identical word, phrase tautology, tautological infinitive, tautological phraseologisms expressive speech.

Стаття надійшла до редакції 29.05.2017 р.

Прийнято до друку 30.05.2017 р.

Рецензент – канд. філол. н., доц. Ніколаєнко І. О.

М. В. Поістогова (Київ)

УДК 811.161.2'282

**СУФІКСАЛЬНЕ ТВОРЕННЯ НАЗВ ПОЛІВ
З-ПІД СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ КУЛЬТУР
У СХІДНОПОЛІСЬКОМУ ДІАЛЕКТІ
НА ЗАГАЛЬНОСЛОВ'ЯНСЬКОМУ ТЛІ**

Дослідники неодноразово висловлювали думку, що для порівняльного вивчення слов'янських мов, найважливішими є свідчення про звуковий і словотвірний рівні, при цьому особливого значення надавали діалектним матеріалам [Ковалик 1969: 57].

Розглянемо лексико-семантичну групу (ЛСГ), що об'єднує назви полів, з яких зібрано сільськогосподарські культури, звернувши увагу на їх утворення, зокрема за допомогою суфіксальних формантів та їх функціонування в східнополіському діалекті. У досліджуваній тематичній групі лексики на позначення рослин цій ЛСГ відведено 15 питань. Такі назви віддавна привертала увагу дослідників. Зауважимо, що цій ЛСГ присвячено дев'ять питань у програмі для Атласу української мови (АУМ) та сім питань у програмі Загальнослов'янського лінгвістичного атласу (ЗЛА), що дає можливість розглядати ці локативи на загальнослов'янському тлі. Таку увагу приділено тому, що ці назви демонструють чітку просторову диференціацію.

Зафіксовані в східнополіському діалекті локативи здебільшого мотивовані назвами культур, які росли на цій площі, ідеться про назви поля з-під жита, пшениці, ячменю, вівса, проса, гречки, кукурудзи, соняшника, гороху, конюшини, льону, конопель, картоплі, буряків, капусти + суфікс. Для локативів цього ряду характерна регулярність творення, вони мають у конкретних говірках дублетні назви; менш